

TERMITUTKIMUKSEN KOHTEENA

Oili Karihalme *Muotoilun teoriasanaston termistyminen. Acta Wasaensia No 51, Kielitiede 10. Universitas Wasaensis, Vaasa 1996. 371 s. + 25 s. liitteitä. ISBN 951-683-639-9.*

Erikoiskielten ja termistön tutkiminen ei ole ollut suomen kielen tutkimuksen valtavirtaa, vaikka meillä on pitkään ja monilla aloilla tehty systemaattista käytännön termityötä. Oili Karihalmeen väitöskirja muotoilun teoriasanaston termistymisestä on siten sekä aiheeltaan että käsittelytavaltaan aluevaltaus suomen kielen tutkimuksessa.

Erikoiskielten teoreettista tutkimusta on ylipäätään Suomessa ollut toistaiseksi varsin vähän (ks. Laurén ja Nordman 1996, Koskela 1996, Setälä 1995). Sitä on harjoitettu erityisesti Vaasan yliopistossa, jossa *Svenskt fackspråk* -hankkeen tutkijat ovat kirjoittaneet aiheesta sekä teorian että käytännön näkökulmasta (ks. esim. Laurén 1993, Nordman 1992, Nuopponen 1994). Luonnollista onkin, että ensimmäinen suomenkielistä erikoisalan termistöä koskeva lingvistinen väitöskirja on tehty juuri Vaasan yliopistossa.

Niin ikään on luontevaa, että 1990-luvun suomenkielisen erikoistermistön muotoutumisesta kiinnostunut tutkija kääntää katseensa muotoilun erikoiskieleen. Ala on uusi ja sen korkeampi opetus ja tutkimus on käynnistynyt ripeästi, erityisesti sen jälkeen, kun Taideteollinen korkeakoulu on yhä vahvemmin integroitunut tiedeyhteisön osaksi. Oili Karihalmeen suhde muotoilun kieleen ei kuitenkaan ole ulkokohtaista kiinnostusta eikä muodikkaiden trendien haistelemista, vaan hän on ollut tiiviisti tekemisissä muotoilun opettajien ja tutkijoiden kanssa ja tuntee alaa niin käytännön kuin tutkimuksenkin näkökulmasta. Väitöskirjan lukija voikin kaiken matkaa aistia sen, että termianalyysin takana on muotoilun maailman syvälinen tuntemus.

MONITASOINEN TUTKIMUSKOHDE

Muotoilun maailmaan on nykyisin asiaa monen tieteenalan edustajilla (ks. esim. Ainamo ja Tahkokallio 1994), ja nyt siellä siis liikkuu myös alaa tunteva kielentutkija. Oili Karihalmeen työn tavoitteena on luonnollisen kielen ja esineiden kielen termimäisten ilmausten ja niiden suhteiden monimuotoisuuden kuvaaminen. Aineistona on Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarjojen tekstejä sekä erityisesti käsityötieteen tutkielmia, jotka tekijä perustellusti lukee muotoiluteorian piiriin. Käsityötieteen teoriatermistön mukanaolo osoittaaakin muun muassa sen, miten laaja alue muotoilu on ja millaisiin osakieliin se jakautuu. Toisaalta sen mukanaolo osoittaa myös sen, millä muotoilun alalla teoriatermien tarve on viime vuosina tullut erityisen ajankohtaiseksi.

Sanakeräelmä edustaa 1980- ja 1990-luvun muotoilualan teoreettista kielenkäyttöä. Ilmauksia on noin 2 500, termiaineiston lähteenä on noin 4 000 sivun tekstikooste, ja tekijä on tutustunut sen lisäksi muuhunkin kirjallisuuteen, kuten ammattilehtiin.

Karihalmeen teos jakautuu yhdeksään lukuun. Ensimmäiset neljä lukua (s. 9–111) keskittyvät lähtökohtien ja aineiston esittelyyn sekä muotoilun kielen ja muotoilun teoriakielen pohdintaan. Näissä luvuissa tekijä käsittelee asiantuntevasti semanttisen tutkimuksen ja muun tutkimuksen suhdetta, yleiskielen ja erikoiskielten suhdetta sekä käsitteellistämisen perusteita. Viidennessä luvussa (s. 112–132) keskitytään käsitejärjestelmien luonteen pohdintaan ja käsitteenmuodostuksen problematiikkaan

▷

ja kuudennessa luvussa (s. 133–207) termiyden perusteisiin, joita tarkastellaan muotoilun teoriatermien avulla. Seitsemännessä ja kahdeksannessa luvussa (s. 208–317) Karihalme keskittyy esinesanojen kuvaukseen ja pohtii tuotteen ja esineen käsitteitä monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti, ja viimeisessä luvussa (s. 322–338) hän arvioi muotoilun tietokielen sanaston tilaa ja terminmuodostuksen dynamiikkaa. Niin ikään tekijä avaa näkökulmia siihen, miten termintutkimusta voisi hyödyntää sekä muotoilun tutkimuksessa että käytännön työssä.

Seuraavassa käsittelen vain eräitä tämän laajan ja sisällökkään tutkimuksen kohtia, erityisesti niitä, jotka koskevat termistymistä ja termiyden luonnetta.

MUOTOILUN TEORIATERMIEN KONTEKSTI

Oili Karihalme pohtii monipuolisesti muotoilun kielen luonnetta ja sen teoriaperustaa ja pohjustaa syvällisesti sitä, millaisella kentällä liikutaan ja mihin kaikkiin keskusteluihin esimerkiksi esinekäsitys liittyy. Muotoilun teoria nivoutuu filosofiaan, sosiologiaan ja lingvistiikkaan, ja sillä on yhä enemmän kiinnikkeitä myös liiketaloustieteisiin.

Karihalme tuo koko ajan aiheellisesti esiin muotoilun teoriakielen moniulotteisuuden. Muotoiluun sovellettavissa olevien tieteiden — tekniikan, semiotiikan, psykologian ja taloustieteiden — teoriaperustat heijastuvat muotoilun teoriatermeissä. Sitä paitsi muotoilussa teorian ja käytännön yhteys on vahva, joten ainakin tässä vaiheessa myös suhde arjen ja teorian sanojen välillä on yllättävänkin elinvoimainen. Toisaalta muotoilun tutkimus on toistaiseksi pysynyt melko erillään ammatillisesta toiminnasta, mikä taas erottaa muotoilun arkipuhetta ja teoriapuhetta toisistaan. Kari-

halme korostaakin aiheellisesti muotoilun sosiaalisen kontekstin erityispiirteitä ja erityisesti juuri sitä, miten teorian ja käytännön välinen ajatuksellinen ja kielellinen kuilu voi olla syvä.

Kiinnostuksen kohteena on sekä termistön tila että kieliteoreettinen pohdinta. Karihalme tuo esiin sen, miten nykyiset termintutkijat kiinnittävät yhä enemmän huomiota konteksteihin. Tässä näkynee myös se lingvistisen tutkimuksen muutosprosessi, joka viime vuosikymmeneltä lähtien on vienyt kohti kontekstia ja tekstien välistä vuorovaikutusta. Termintutkimuksen näkökulmien muutoksen voi nähdä elimellisenä osana tätä prosessia. Tekijän tapaan voi hyvin olettaa, että yksittäiset merkityssuhteet eivät selity, jollei niitä voida asettaa laajoihin käsitteellisiin yhteyksiin, termiperheiden kontekstiin, ja tilannekontekstiin.

Käsitteellinen hämäryys tai monimerkityksisyys, jotka ovat tieteellistymisprosessin yksi osa, sisältävät myös dynaamisen muutoksen ytimen. Siksi termintutkimuksen kannalta lienee tulevaisuudessa hyödyllistä harjoittaa ekspertiisin tutkimusta eli tarkastella sitä, miten työtilanteissa menettellään. Kulloisenkin konkreettisen kontekstin mukanaolo tarjoaisi kenties uusia mahdollisuuksia miettiä sitä, miten merkitykset muuttuvat ja miten termin vakiintuminen tilanteittain joko helpottuu tai vaikeutuu. Karihalmeen tutkimuksen rajaukset, jotka sulkevat tässä yhteydessä tällaisen käsittelyn työn ulkopuolelle, ovat perusteltuja, mutta näistäkin mahdollisuuksista tekijä siis keskustelelee.

MUOTOILUN TEORIA JA KÄSITTEET

Karihalme käsittelee monipuolisesti muotoilun alan historiaa ja sen teorian syntymistä. Aiemmin oli vallalla esinetuotannon esteettinen ja etnografinen tarkastelutapa,

nyt semioottinen ja muotoiluteoreettinen tarkastelutapa. Esteettis-taidehistoriallinen teoriointi ei ole ollut riittävä kasvupohja ajanmukaiselle muotoilutiedolle, vaan perustaa on haettu myös muilta tieteenaloilta. Lähtötieteiden metodit ja kieli ovatkin muotoilun teoriassa tulleet luovaan käyttöön.

Muotoilun teoria ja siihen suhtautuminen on siten kahden viime vuosikymmenen aikana muuttunut. Keskeinen muotoilun teorian alue on tuotesemantiikka, jonka tehtävänä pidetään sitä, että se luo käsitejärjestelmän, joka kuvaa tuotteen symbolisia ominaisuuksia tai sen sosiaalisia tulkintoja. Tuotesemantiikka on syntynyt, kun on haluttu eritellä esineiden ja ihmisten mutkistuneita vuorovaikutussuhteita. Kiinnostavaa on myös se ajattelutavan muutos, että tuote ymmärretään enemmän käsitteelliseksi kuin materiaaliseksi. Tässä on jo liikuttu melko pitkä matka arjen käyttötilanteista abstraktiin käsitteellistämiseen.

Käsitteiden suhteiden määrittäminen ja semanttisten kenttien osoittaminen on termistön tarkastelun välttämätön perusta. Näitä suhteita ja kenttiä Karihalme havainnollistaa hyvin laadituin graafisin kuvauksin.

Tekijä tuo myös hyvin havainnollisesti esiin muotoilun teoriamaailman kielisosiologisen asetelman. Muotoilun teoriakieli näyttäisi ulottuvan niin prosessikielen, levietyksielen kuin kritiikin kielenkin alueelle, ja näiden kaikkien leikkauspisteessä ja yhteisellä alueella on DM, design management, yritystoiminnan muotokulttuuri (vrt. Design management 1994). Tämä monialaisuus selittää osaltaan muotoilun teoriakielen liikehdintää. Myös se, mikä merkitys auktoriteeteilla on terminluomisessa, on kielisosiologisesti, termin leviämisen ja vakiintumisen kannalta mielenkiintoinen seikka.

Tietoteknistyminen luo muotoilun so-

siolingvistiikalle aivan uudet puitteet. Se ei kuitenkaan merkitse verbaalin kielen vähentymistä vaan ehkä luo uusia verbaaleja tarpeita. Verbaali kieli ei siis korvaudu vaan muuttuu, ja se on termistönkin kannalta merkityksellistä, myös uutta teknologiaa käyttävällä muotoilun alalla. Kieltä perinteisessä merkityksessä tarvitaan yhä, niin myös käsitteitä.

MUOTOILUN TEORIAKIELEN SANASTO

Tutkimukseen valittu teoriakielen sanasto on koottu asianmukaisista alan lähteistä, niistä, joita tässä yhteydessä ja muotoilun historian tässä vaiheessa on ollut mahdollista hyödyntää. Kuten edellä on jo ollut puheena, erityisroolin tutkimuksessa on saanut käsityötiede, mikä selittyy sillä, että se on jo jossain määrin ehtinyt vakiinnuttaa asemaansa muotoilun yhtenä alana ja sen piirissä on käyty keskusteluja tieteenalan termistöstä enemmän kuin monilla muilla muotoilun aloilla.

Aineistoa käsitellessään tekijä lähtee siitä, että sanatuotos kuvastaa tietyllä tasolla tuottajansa käsitystä maailmasta ja antaa myös kuvaa käyttäjän ja koko alan sanastokapasiteetista. Työssä inventoidaan muotoilun teoriakielen tämänhetkistä sanastoaineistoa, mutta sitä ei ole irrotettu yhteydestään, vaan sitä heijastetaan koko ajan monitasoiseen kontekstiin.

Tekijä esittää aiemman kirjallisuuden pohjalta muotoutuvat erikoiskielisyyden kriteerit ja havainnollistaa niitä hyvin. Kriteerien perusteella muotoilun käsitteet ryhmittyvät semantiikan erikoistuneisuuden perusteella kolmeen tasoon: Ensimmäisen ryhmän muodostavat yleiskielen tai muun kuin erikoiskielen lekseemit, jotka kuuluvat muotoilun teknolektiin vain kontekstien ja kollokaatioiden kautta ja jotka esiintyvät yleensä sanaliittojen jäseninä, kuten *aihe*

▷

(esineistön aiheet) ja sanasto (esinejärjestelmän sanasto). Toiseen ryhmään Karihalme lukee yleiskielen tai toisen erikoiskielen lekseemit, jotka muuttuvat muotoilualan kontekstissa merkitykseltään tai saavat selvästi lisämerkitystä, kuten *massa* (pelkistetty *massa*), *silmukka* (suunnittelun *silmukka*) ja *puhdas* (*puhdas tuote*). Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne erikoiskieliset lekseemit tai paralekseemit, jotka ilmaisevat alun perin muotoilualalla syntyneitä käsitteitä, kuten *avantgardehuonekalu*, *muotokieli-perhe* ja *teollinen muotoilija*.

Sanaliitot ovat siis hyvin potentiaalisia uusia termejä. Juuri tässä näkyy mielenkiintoisella tavalla kontekstin voima, se, miten sana lähtee muotoutumaan termiksi. Tässä liikutaan myös termistymisen rajamailla ja pohditaan sitä, miten termi muotoutuu ja missä vaiheessa sana alkaa olla termi. Harmaalla »ei vielä termi» -vyöhykkeellä sanaliitot voivat myös näyttäytyä terminä käytännön ongelmana. Alan teorian tulevaisuuden kannalta onkin ymmärtääkseni keskeistä, miten ala harmaaseen vyöhykkeeseensä ja ns. puolitermeihin suhtautuu.

Muotoilun teoriatermien alkuperä on yhtä lailla yleiskielessä kuin muiden tieteiden kielessäkin. Termi *tuumailu* on esimerkki yleiskielen sanasta, jonka erikoiskielinen merkitys on samansukuinen kuin yleiskielinen merkitys, mutta joka erikoiskielessä spesifioituu tarkoittamaan jotain tiettyä ilmiötä, tässä tapauksessa suunnittelun ja päätöksentekoprosessin osaa sekä informaation kokoamista ja analysoimista, jonka tuloksena syntyy prototyyppi tai malli. Muut tieteet, kuten semiotiikka, psykologia, estetiikka ja liiketaloustieteet, ovat kuitenkin olleet muotoilun teoriasanaston päälähteitä. Tässä kohtaa näkyy myös tieteenalojen leikkauspiste ja määrittelyn ja kuvauksen vaikeus, kuten esimerkiksi *design management* -luonnehdintojen moninai-

suus osoittaa.

Sanaston vierasperäisyys on myös keskeinen muotoilun alaa luonnehtiva piirre. Tämähän näkyy muillakin aloilla, joissa vakiintunutta sanastotyötä ei vielä ole, hyvänä esimerkkinä vaikkapa liiketaloustieteistä rahoitusteoria.

Koska muotoilun ala on tieteenä uusi, on siinä nähtävissä myös samaa tieteellistymisen tarvetta kuin esimerkiksi aiemmin hoitotieteessä. Karihalmeen työn kiinnostavia linjoja onkin juuri tämä uuden alan tieteellistymisprosessin kuvaus.

TERMISTYMINEN JA TERMIYS

Sosiolingvistinen kysymyksenasettelu tulee näkyviin, kun tekijä pohtii termien oikeutusta termeinä, niiden laajuutta tai läpimeenoa kieliyhteisössä, joka koostuu sekä teoreetikoista että käytännön ammattilaisista. Erityisen keskeiseksi nousee kysymys siitä, mikä on termi, mutta myös siitä, mikä on se kielimuoto, joka on teoriasanaston tutkimuksen kohteena. Tekijä käy siis varsin monipuolista keskustelua siitä, mistä kontekstista tieteen kieltä lähestyttäessä on puhe ja miten käsitteestä tulee termi. Laajan ja relevantin lähdekirjallisuuden integrointi tutkimuksen keskeisiin kysymyksenasetteluihin on huolellista ja pohdiskelevaa.

Yhden sanan matka vakiintuneeksi termiksi voi olla aikaa vievä prosessi, jossa vaikuttavat monet tekijät, ei yksin se, miten asianomainen terminkäyttäjyhteisö termiksi pyrkivää sanaa tukee tai hylkii tässä tehtävässään. Termien omaksumisen prosessi onkin mielenkiintoinen osa tieteellistymisen prosessia. Teoriatermien maailmassahan haetaan pragmaattisen ja teoreettisen termin eli kielimuotojen välistä rajaa. Niinpä muotoilun kielessäkin pohditaan sitä, mikä merkitys on sillä, kuka on innovaattori, kuka ottaa termin käyttöön, ketkä vahvistavat ja vakiinnuttavat sitä ja missä

kontekstissa tämä vakiintuminen tapahtuu. Termien elinkaarta Karihalme ei tarkastele, mutta niiden elinoloja sitäkin huolellisemmin. Termi ei minkään tieteenalan diskurssissa ole lopullinen eikä annettu (vrt. esim. kieliopin kategoriat, ks. Hakulinen 1993). Vakiintuneinkin termi voi ajan oloon käydä merkitykseltään ahtaaksi ja kontekstissaan jopa tarpeettomaksi.

Karihalme pohtii termistymisen luonnetta erityisesti etsimällä vastausta kysymykseen, millä ehdoilla ja millaisen kehityksen jälkeen pragmaattinen termi kelpaa tieteen kieleen. Tätä hän valaisee käsittelemällä käyttöä, merkitystä ja kieliasua koskevia vaatimuksia (ks. kuvio 11 s. 146). Tässä monipuolisessa katsauksessa tarkastelun kohteena on termien perusteltavuus ja perusteltuus, informatiivisuus, semanttinen itsenäisyys, organisoivuus ja rajaavuus, ymmärrettävyys ja tarkkuus, yksimerkityksisyys, neutraalius sekä kielenmukaisuus ja kieliasun moitteettomuus. Tekijä pohtii hyvän termin olemusta siis myös kielenhuollon näkökulmasta, mikä muotoilun teoriaa koskevassa keskustelussa onkin luonnollinen vaihe, kun haetaan hyvän termin ominaispiirteitä.

Termivaatimuksia koskevassa osuudessa tekijä pohtii aineistonsa avulla sitä, millä perusteella sanasta tai sanaliitosta milloinkin tulee termi. Yhtä lailla tulevat esiin niin kontekstin kuin kielenkin asettamat fonologiset, morfologiset tai syntaktiset vaatimukset. Se, että jotkut muotoilun alan sanat ovat tulleet käsitteellistämistä koskevan keskustelun kohteeksi, osoittaa että niillä on pyrkymä teoriatermeiksi.

Kiinnostavia tässä prosessissa ovat monijäseniset sanaliitot, esimerkiksi sellaiset kuin *tuotteen arvorakennelmat läpäisevä merkitys*. Äkkipäätä ajatellen tämä ei vastaa maallikon käsitystä termistä, ja kuitenkin muotoilun teoriakontekstissa tällainen esimerkki ei ole tavaton eikä poikkeuk-

sellinen. Tekijä kuten lukijakin kysyy kuitenkin, missä määrin tällainen sanaliitto voi vakiintua alan teoriatermiksi.

Sanaliittojen runsaus muotoilun teoriasanastossa onkin silmiinpistävää. Se osoittaa mielenkiintoisella tavalla tutkitun kielimuodon teoreettisten tarpeiden luonteen ja on yleisesti kiinnostavaa terminomaisuuden käsitteen kannalta. Juuri yhdyssanojen ja sanaliittojen runsaus kertoo muotoilun teoriatermien abstraktiudesta ja vakiintumattomuudestakin. Toisaalta mitä abstraktimpi termi on, sen vaikeampaa on erottaa sen komponentteja. Sanaliittoja ei myöskään liiemmästi ole aiemmin tutkittu, koska niitä ei liene pidetty termeinä eivätkä ne siten ole olleet mukana sanaluetteloissa tai sanakirjoissa.

Kiinnostavaa on myös keskustelu termien ketjuuntumisesta. Merkitseekö ketjuuntuminen hämärtymistä eli sitä, että termikriteerien kannalta niin tärkeä informatiivisuus heikkenee? Alaa tuntematon tai toisen alan edustaja tulkitsee toisin, niin kuin esimerkiksi *elämäntapa* osoittaa: sosiologille sen merkitys on jossain määrin toinen kuin muotoilun asiantuntijalle, joka tulkitsee *elämäntapaa* ihmisten esinesuhteen kautta.

Muotoilun tieteellinen keskustelu ei ole ottanut termejä keskustelun aiheeksi. Osa syy tähän keskustelemattomuuteen voi olla juuri se, että kunkin alan termistön keskustelunalaisuus kehittyi vähitellen: ensin haetaan kategorioita kuvaavia termejä, sitten ryhdytään pohtimaan sitä, miten kategorioiden sisällä olevaa voi täsmentää ja miten termiä kenties voi muuttaakin.

Hankalimpia termivaatimuksia lienee neutraaliuden vaatimus. Vaikka muotoilun teoriakielessä arvoväritteisiä termejä on melko vähän (*massatuote*, *teknoromantiikka*), voi kenties tulevaisuudessa pohtia sitä, miten sidokset liiketoimintaan voivat luoda termejä, joille syystä tai toisesta raken-

netaan positiivisia konnotaatioita. Voi kysyä myös, missä määrin esimerkiksi esinettä kuvaava adjektiivi voi olla neutraali.

ESINEEN KUVAAMINEN

Muotoilun keskeisiä termejä ovat *tuote* ja *esine* sekä niiden ominaisuudenkuvaukset. Esineelle ja sen kuvaukselle onkin omistettu kirjassa kaksi lukua. Myös tässä kohden tulee hyvin monipuolisesti esiin termistymisen prosessi, ja sitä luonnehditaan monien kiinnostavien esimerkkien avulla. Koskettelen tässä vain muutamia seikkoja, jotka saattavat antaa aihetta uusiin pohdintoihin ja jatkotyöskentelyyn.

Suunnittelun kannalta ominaisuuksien analysointi on keskeistä teoreettista toimintaa. Monissa kohdin Karihalme tuo ilmi sen, etteivät muotoilun teorian ilmaukset vielä täytä aidon teoreettisen termin tunnusmerkkejä. Monet termit ovat käyttäjänsä näköisiä, vaikka subjektiivinen lähtökohta ei sinänsä kai kuitenkaan ole este termistymiselle, vaan se voi nopeastikin tuottaa ja vakiinnuttaa käyttökelpoisia termejä.

Toinen kiinnostava piirre esineen ominaisuuksia määriteltäessä on yhteys semiotiikkaan ja esineen ikonisuuteen. Tästä syystä esimerkiksi käsityötieteilijä Minna Uotilan skeptisyys pukeutumisen kuvauksen kielentämistä kohtaan lienee aiheellinen. Samaa joutuu pohtimaan myös aivan toisenlaisessa ja käytännöllisessä kontekstissa, mainoksia kuvattaessa. Vaikka kieli voi näissä yhteyksissä väistyä taka-alalle, se on kuitenkin keskeisesti vaikuttamassa siihen, miten asioita nähdään.

Karihalme havainnollistaa taitavasti esineiden ominaisuudenkuvauksien rakentumista ja osoittaa, miten monipolvinen prosessi tarvitaan ennen kuin esineen semanttisesta analyysistä tullaan sen tieteelliseen kuvaukseen. Prosessi on myös kaksiväyläinen, yhtäältä luonnollisen kielen pro-

sessi ja toisaalta esinekielen prosessi (kuvio s. 218).

Kaupallisuuden yhteys tieteelliseen kuvaukseen voikin tulevina vuosina olla hyvin keskeinen osa muotoilun teorian termistymisen käytäntöä. Tämä olisi siten laaja keskustelunaihe, mutta antaa ilmeisesti vielä odottaa itseään, vaikka Karihalmekin viittaa siihen useissa kohdin. Kysyä sopii, lisääntykö muotoilun teoriakielessä myös tuotteita koskevien termien tarve sitä mukaa kuin ala kaupallistuu.

Työn peruskysymyksiin kuuluu se, voidaanko assosiativisista ominaisuudenkuvauksista siirtyä teoreettisesti ymmärrettäviin termeihin ja teoreettisiin ominaisuusjärjestelmiin. Ihminen huomaa sen, mikä on merkityksellistä hänen kannaltaan, ja luonnehtiikin sitä, mutta kaikkea ei heti voi käsitteellistää. Sitä paitsi muotoilu itse on monikoodisten tilanteiden tiedettä, ei verbaalista luokitustiedettä.

Oman kiinnostavan ryhmänsä muodostavat esinettä tai tuotetta luonnehtivat adjektiivit ja ominaisuudennimet. Karihalme esittää lukuisia mielenkiintoisia esimerkkejä siitä, miten adjektiivi asettuu termiksi. Tekninen tarkkuus ja elämyksen avaruus tuottavat molemmat Karihalmeen mukaan olennaista ominaisuuden kuvausta. Yllättävät, osin metaforisetkin luonnehdinnat voivat tulla avuksi, kun pyritään mahdollisimman tarkkaan esineen kuvaukseen. Vaikka *intoshimoinen* astia voi saada käytölleen siivet muotoilijan subjektiivisesta käsitejärjestelmästä, se tai senkaltainen luonnehdinta voi ajan oloon tulla osaksi esineen ominaisuuksia kuvaavaa teoriatermistöä.

Vapaan kategorioivan määrittämisen ja tieteellisen diskurssin ohjaaman järjestelmällisen määrittämisen ero voi muotoilun alallakin olla selväpiirteinen. Toisaalta voi käydä niin, että metafora rientää apuun; termiä ja ilmausta ei löydy, mutta metaforan kautta ilmaus voi vakiintua. Esineiden

funktion tärkeys on terminmuodostuksesakinkin keskeistä: käyttö tekee esineen. Silti kielen esineennimien järjestelmä on aina jonkinlainen karkeistus.

Selkeästi erottuva semanttinen kenttä Karihalmeen aineistossa ovat laajoihin esineryhmiin viittaavat, yleiskäsitteitä ilmaisevat esinesanat sekä niiden muodostamat yhdyssanat ja sanaliitot. Tällaisia ovat muun muassa juuri *esine* ja *tavara*, *kohde* ja *objekti*, *tuote* ja *teos*. Myös tässä kohden tulee näkyviin aineiston moniulotteisuus, jota Karihalme havainnollistaa sekä runsain esimerkein että havainnollisin kuvioin. Hyvä esimerkki havainnollituksesta on esimerkiksi *tuotteen* käsitekenttää kuvaava asetelma (s. 309). Niin ikään sanaliiton ja yhdyssanan merkityksen erot on esitetty havainnollisesti ja monipuolisen esimerkistön avulla.

Karihalmeen mukaan muotoilun teorianasto on monessa mielessä vielä alkuvaiheessaan, koska tekijöitä on vähän ja termit ovat monilähtöisiä. Karihalme osoittaa systemaattisesti ja vakuuttavasti, miten yhtäältä suhde yleiskieleen, toisaalta kiinnikkeet muiden tieteenalojen sanastoon ovat muotoilusanastossa varsin vahvoja. Muotoilun alan terminmuodostushan ei ole ehtinyt tieteellistyä sillä tavoin kuin monilla vakiintuneemmilla aloilla. Toisaalta sille on tyypillistä, että sen piirissä pyrkii tieteellistymään käsite, joka kuuluu myös arkikieleen; muotoilun teoria antaa sille vain uuden kehityksen.

MONIULOTTEISESTA AIHEESTA MONIULOTTEINEN TUTKIMUS

Tässä yhteydessä olen voinut vain muutamain vedoin koskettaa sitä laajaa kenttää, jolla Oili Karihalme väitöskirjassaan liikkuu. Lopuksi esitän vielä kokoavasti käsitykseni tästä tutkimuksesta.

Ensiksikin Karihalmeen työ on tieteen-

sosiologiselta kannalta äärimmäisen mielenkiintoinen. Kiinnostus aiheeseen on tutkijalle itselleen relevantti ja perustuu oma-kohtaiseen alan tuntemukseen ja muotoilua opettavassa työyhteisössä hankittuun kokemukseen.

Toiseksi samalla kun tutkimus nousee käytännön tuntemuksesta ja sidoksista, se on teoreettinen. Kuvauksen kohteena on leimallisesti käytännöllinen ala, joka vasta rakentaa teoriaansa. Kautta työn lukija voi nauttia siitä, miten oivallisesti teoreettinen lähestymistapa kietoutuu konkreettiseen analyysiin. Karihalme on onnistunut yhdistämään teoreettiset kysymyksenasettelut ja konkreettisen analyysin niin hyvin kuin siinä ylipäätään voi onnistua; hänen teoreettinen orientoitumisensa on läsnä silloinkin, kun hän on konkreettisimmillaan ja analysoi itse termiaineistoa.

Kolmanneksi tutkimus liikkuu suvereenisti kielentutkimuksen kentällä. Työn voi luokitella strukturaalisen semantiikan alaan, mutta se on myös vankasti kielisosiologinen: tekijän lähtökohtanaan on, että termien elämä on prosessi, johon vaikuttavat monenlaisia aloja ja näkökulmia edustavat varieteetit. Semantiikan ja sanastontutkimuksen lähtökohdista tekijä on siis kulkenut kohti sosiolingvististä ja tekstisosiologista näkökulmaa. Hän on onnistunut yhdistämään eri näkökulmia erittäin hyvin ja syventänyt termiuden kuvaa etsimällä laajalaista näkökulmaa teorianaston termistymiseen. Kielentutkimuksen eri alat elävät siis tässä yhteydessä rinnan hyvin konstruktiivisella tavalla, mikä näkyy uusina kysymyksenasetteluina ja analyysin moniulotteisuutena.

Neljänneksi Karihalmeen tutkimus elää monien tieteenalojen risteämipaikalla, jossa muotoilun teorianaston lingvistinen analyysi kohtaa muun muassa taloustieteet, filosofian ja semiotiikan. Muotoilu voidaan nähdä taiteena tai liiketoimintana. Kielen-

tutkijan on siten kosketeltava näitä molempia, kun hän tarkastelee muotoilua teoreettisesta näkökulmasta. Karihalmeen työssä voi erittäin hyvin nähdä modernin kielen-tutkimuksen parhaat piirteet: monitieteinen lähtökohta ei ole pelkkää sanahelinää, vaan se on hedelmällinen ja konkreettinen lähestymistapa, jossa kielentutkijan kalusto on päässyt oikeuksiinsa.

Työssä pohditaan siis perusteellisesti hyvinkin erilaisista lähtökohdista nousevia seikkoja. Tämä on edellyttänyt laajaa luke-neisuutta, avointa mieltä ja kriittistä otetta monialaisen kirjallisuuden runsauden keskellä. Karihalmeen teksti on oppineen ja asiaansa perehtyneen tutkijan tekstiä. Kai-kin kohdin se ei aina avaudu helposti, mutta helppo ja suoraviivainen ei ole sen käsittelemä kohdekaan. Paikoin se vaatii lukijalta varsin paljon, mutta tämä ei nähdäkseni johdu kirjoittajan vaikeaselkoisuudesta vaan pikemminkin asian ja lähestymistavan luonteesta. Työ on muutamia lähdemerkintöjen puutteita lukuun ottamatta viimeisteltyä jälkeä. Koska tekijän ote on pohdiskeleva ja keskusteleva, monin kohdin yksityiskohtaista keskustelua joudutaan käymään varsin pitkään. Erityisesti sinänsä ansiokasta termiä koskevaa analyysia olisi kenties voinut hivenen tiivistää.

Oili Karihalme tuntee käsittelemänsä aineiston ja erikoisalan erittäin hyvin ja hallitsee erinomaisesti sekä alaa koskevan lingvistisen että muun kirjallisuuden. Tutkimus antaa perusteellisen kuvan muotoilun teoriasanastosta ja lisää tietoa nyky-suomen erään erikoiskielen sanaston kehitystendensseistä ja nykytilasta. Se tarjoaa myös erinomaista aineistoa monille tuleville analyyseille ja nostaa esiin uusia kiinnostavia kysymyksiä. Sen tyypillinen ominaisuus onkin se, että se haastaa pohtimaan lisää ja keskustelemaan, ei väittämään vastaan, ja sen linjakkuus nousee epämääräisyyden ja abstraktiuden hallinnasta. Ka-

rihalmeen työtä voi luonnehtia niin kuin sen kuvaamaa kohdetta: kyseessä on uniikki teos, jonka harmonia luo tarpeen siirtää sen piirteitä käyttöesineiden luomisprosessiin. Muotoilun teoriasanaston teoreettinen tarkastelu kiinnittyy Karihalmeen tekstissä monin sitein käytännön termityöhön ja sen päivittäisiin pohdintoihin.

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Helsingin kauppakorkeakoulu, Kielten ja viestinnän laitos, PL 1210, 00101 Helsinki
Sähköposti: *nuolijar@hkkk.fi*

LÄHTEET

- AINAMO, ANTTI – TAHKOKALLIO, PÄIVI (toim.)
1994: Muotoilun tutkimus. Keskustelun avauksia. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 38. Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.
- Design Management. Yrityskuvasta kilpailuvaltti. Otava, Keuruu 1994.
- HAKULINEN, AULI 1993: Käsitteenmuodotuksesta kielitieteessä. – Auli Hakulinen & Jussi Ojanen, Kielitieteen ja fonetiikan termistöä s. 7–17. Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 324. SKS, Helsinki.
- KOSKELA, MERJA 1996: Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text. Acta Wasaensia No 47, Språkvetenskap 9. Vasa universitet, Vasa.
- LAURÉN, CHRISTER 1993: Fackspråk. Form, innehåll, funktion. Studentlitteratur, Lund.
- LAURÉN, CHRISTER – NORDMAN, MARIANNE 1996: Wissenschaftliche Technolekte. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- NORDMAN, MARIANNE 1992: Svenskt fackspråk. Studentlitteratur, Lund.
- NUOPPONEN, ANITA 1994: Begreppssystem för terminologisk analys. Acta Wasa-

ensia No 38, Språkvetenskap 5. Vasa universitet, Vasa.
SETÄLÄ, RITVA 1995: Sosiologian ongelmal-

liset termisanat. Tieteellinen kieli-
muoto arkielämän ja teorian välissä.
– Kielikello 3/1995 s. 7–12.

PERUSLAUSEOPPI UUDISTUU

Maria Vilkuna *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 90. Edita, Helsinki 1996. 348 s. ISBN 951-37-2021-7.

Maria Vilkunan teos »Suomen lauseopin perusteet» on tarkoitettu yliopistojen suomen kielen lauseopin peruskurssien oppikirjaksi. Kirja pyrkii esittelemään syntaksin peruskäsitteistön ja totuttamaan opiskelijat kielentutkimuksessa tarvittavaan analyysiin. Samalla opiskelijat perehtyvät syntaksin ajattelu- ja puhetapeihin sekä yleensä syntaktiseen argumentaatioon. Vilkuna sanoo, että tieteelliseen analyysikykyyn kuuluu »johdonmukaisen peruskäsitteistön» alituinen kyseenalaistaminen, aukkojen löytäminen ja tiedon uudelleen jäsentäminen. Seuraavassa Vilkunan oppikirjan esittelyssä testaan analyysikykyäni: kyseenalaistan peruskäsitteitä (en kuitenkaan johdonmukaisuutta), etsin aukkoja ja hahmotan toisella tavalla.

Teoksen pohjana ovat monisteet, jotka Maria Vilkuna on laatinut 1980-luvulla opettaessaan Helsingin yliopistossa suomen lauseopin peruskurssia. Taustamonisteista lienee perintönä kirjan rennoko tyyli, joka ainakin minusta tuntuu varsin miellyttävältä. Kutsuupa tekijä joskus tekstissä kirjaansa yhä monisteeksi.

Kirja on ottanut vaikutteita useista kielitieteen suunnista, erityisesti 1980- ja 1990-luvun ei-transformationaalisesta generatiivisesta kieliopista ja funktionaalisista tarkastelutavoista. Merkittävin taustavaikuttaja on perinteinen suomen lauseoppi, joka on määrännyt, millaiset asiat ovat vaatineet huomiota. Vilkuna sanoo jättäneensä pois normatiivisen painolastin. Tällä hän tarkoittaa

vain suositeltavan kielenkäytön normeja. Pedagogisia ja syntaktisen ajattelun normeja hän kyllä jakaa auliisti. Lukijasta jopa paikoin tuntuu, ettei syntaksin tarkastelu enää siedä kuin yhden oikean lähestymistavan. Palaan näihin kysymyksiin.

Kirjaan on otettu mukaan (yleensä kait kahden opintoviikon) peruskurssin tarpeisiin nähden ylen määrin materiaalia. Kursin oppimäärän ylittävä aines on tarkoitettu evääksi niille suomen kielen opiskelijoille, jotka jättävät syntaksin opintonsa vain peruskurssin varaan ja jotka siis tulevaisuudessa tarvitsevat lisätietoa. Kun näin on, ylimääräisen aineksen olisi ehkä voinut rajata selvästi (vaikkapa typografisesti) eroon varsinaisesta peruskurssista. Tekijä on tosin kolmella tähdellä merkinnyt sellaiset jaksot, joiden hän arvelee voivan jäädä peruskurssilla käsittelemättä. Syrjään saatvaisivat merkintöjen mukaan jäädä lauseadverbiaalit, kvanttori-ilmaukset, appositiorakenteet (joilla Vilkuna tarkoittaa appositioattributteja ja parenteettisia lisäkkeitä), omistusliitteiden syntaksin erityiskatsaus, infinitiivirakenteet substantiivin yhteydessä (ent. infinitiiviattribuutit), eräät kaksikasvoiset verbit (esimerkiksi infiniittitädennyksen saavat *mahtaa, sattuu, näkyy*) sekä partisiippilausekkeiden (partisiippiattribuuttilausekkeiden) sisäinen rakenne.

Peruskurssiin kuulumatonta ainesta olisi paljon lisääkin. Kurssin pitäjälle jää reippaasti valikoivan karsinnan varaa. En itse muuten jättäisi käsittelemättä kvanttori-il-